

Müllner András

Fotómozaikokról, mozaikosan

(Erdély Miklós
miskolci mozaikjai
kapcsán)

Ne fényképezz ----- tapogass!!

Miskolcon van egy hely, az *Eszem-Iszom* nevű vendéglátó-ipari egység, ahol furcsa falakba ütközik a vendég tekintete, mikor várva a rendelését a pultnál könyökölve körülnéz. Elsőre képeket vesz ki a falon, mikor pedig élesíteni próbál, akkor meg kissé szétesik a látása, merthogy a képek a falon, melyekről szó van, sőt maga a fal is, kis darabokból állnak össze előtte. Mikor közelebb húzódik, hogy tenyerével végigsimítson a felületen, tudatosul benne, hogy a fal valóban kis darabokból van: kétszer két centiméteres mozaikdarabokból. Ahogy a kezével támasztja a hideg kerámiát, lassan összeáll neki, hogy ez egy fotómozaik.

Elég érdekes a tenyered? -----

A vendég érzi az ujjaiiban a darabokat. Szigorú terv szerint kirakott miniatűr majdnem-monokrómok, a végeredmény egy messziről nézve egésze összeálló (montázs)kép. Ma is hallani ilyesmiről, de a két a típusú fotómozaik nem keverendő össze. Ma legkönnyebben számítógép segítségével lehet összeállítani saját szeretteink nagyméretű képét ugyanannak a képnek a miniatűr változataiból, vagy akár más mozaikképekből. Férjünk képét híres focisták portréiból, feleségünkét virágokból, vagy fordítva. Vagy mindkettejük képét a gyerekeikéből, esetleg ezt is fordítva. Ám a magyarországi fotómozaik-készítés, legalábbis ahogy itt értették ezelőtt harminc-negyven évvel, egy egészen más technika jegyében zajlott.

a szemekkel csücsöríts! -----

Fotókat nagyítottak fel, mégpedig akkorára, amekkora méretű mozaikot készíteni akartak. Ezekre a felnagyított képekre rakták fel a gondosan válogatott, megfelelő árnyalatú apró mozaikszemeket. Az egész folyamatban a legnagyobb koncentrációt az árnyalatok és színek válogatása igényelte. Az árnyalatkeresés ethosszá vált, egymással versengve keresték azt a színt, amelynek segítségével a legjobb átmenetet tudták biztosítani. Lévéen a kép nagy, a fotómozaik egyes képelemeit, mezőit nem kontúrok választották el egymástól, hanem a felnagyított fotó szemcséit szimuláló mozaikok színskálái. Mivel már egy oda nem illő mozaikszem meg tudta bontani az illúziót, a folyamatot újra és újra ellenőrizni kellett. Olyan széles rálátás azonban a műhelyben nem adódott, így az ellenőrzés visszapillantó tükör segítségével történt, hiszen abba fért bele az egész mozaik. Ha észrevettek egy-egy „kilógó” mozaikszemet, akkor vagy cserélni kellett, vagy addig forgatni, amíg hozzá nem idomul az árnyalathoz, amelynek alkotórésze volt.

Lezajlik és jól zajlik le -----

Amikor a mozaik kész lett, a szemeket egyenként átrakták előre öntött, kb. negyvenszer negyven centiméteres rácsos sablonokba, így viszonylag méretes, de még könnyen kezelhető lapokat kaptak. Az így létrejött kerámialapok „arcára” lemosható ragasztóval, dextrines „csuladékkal” azonos méretű papírnégyzeteket ragasztottak, ezeket a sakktábla mezőinek jelei alapján beszá-

mozták, hogy majd e számok alapján rakják fel a falra a kép elemeit. A ragasztás után az ily módon egyben tartott mozaiklapot egy gyors mozdulattal kifordították a sablonrácsból, rá egy kemény táblára, és így a mozaik negatív oldala került felülre. A tábla segítségével a lap mereven volt tartható, és szállítás céljából többet is egymásra rakhattak ezekből. A célhelyen aztán a vakolatba vagy csemperagasztóba nyomott mozaikképről lemosták a papírt, így hozták elő a kép „arcát”. Az utolsó lépcső a mozaikszemek közti rések kitöltése, a fugázás volt.

----- hányan voltak itt?

Maga az ötlet és az eljárás kitalálása Erdély Miklós nevéhez kötődött, és a munkát a BÉPA Szövetkezetben kezdték el. Erdély később művészbarátait bízta meg a tervezéssel: Lakner Lászlót, Altorjai Sándort, Korényi Dalmát, Schéner Mihályt, Pauer Gyulát, Hencze Tamást, Erdély Dánielt és másokat. A „sziszifuszi munkát” Buchmüller Éva, Rajczi Margit, Veress Gizella, Esterházy Gitta, Pachner Edit, Bene Éva, Korényi Kinga, Rákóczi Gizella, Háy Ágnes és sokan mások végezték. És Dixi is felmerült, de őt csak falból alkalmazták, nehogy káemká-minősítést kapjon. Ujjai nem érintettek mozaikot sohasem, csak a minősítése volt mozaik: kmk, azaz „közveszélyes munkakerülő”. A mozaikrakók munkáját a tervezők figyelemmel kísérték, bár a munkamegosztás nem volt ennyire éles. A hangsúly azon volt, hogy együtt dolgoztak, hogy közös munka eredményeképpen jött létre a mozaikkép.

Valamikor itt egy mózeskosár állt. -----

Fabulon kisasszony darabokban címmel jelent meg a Népszabadságban egy cikk, a 2005. május 9-i, hétfői számban. Az alcíme ez: *Ritkán menekülnek meg a régi, falra festett reklámok, neonok.* A cikkíró beszámolója szerint a hatalmas mozaik, amit annak idején a Kálvin téren egy tűzfalra raktak, most darabjaira szedve ládákból hever az Állami Műemlék-restaurációs Központban, és még jól járt, mert másokat egyszerűen elbontottak, vagy levakoltak, mint a Böszörményi úti OTP O-jában a takarékbetétkönyvüket nézegető fiatal pár mozaikképét. A levakolt mozaikot most (a cikk írása idején) egy óriásplakát, a mai kor felülete takarja. És vajon melyik szolgálja inkább kora igényeit, kérdi magában a vendég: az óriásplakát vagy a kerámiamozaikból kirakott óriásfotó? Reklámot mozaikból? Nincs ebben valami fatális félreértés? A kapitalizmus, mondják, az új apoteózisa. A hideg-

burkolásos plakát ezért olyan, mint a belletrisztikus email, vagy még inkább, mint az olajfestett popcornos zacskó. Az a fiatal pár meddig akarta nézegetni a takarékbetétkönyvét? Örökké? Örökre?

Itt egy lélekvesztő járt. -----

A másik miskolci mozaikos helyet, ahol hasonszőrűek vidám társaságában lehet eltölteni egy kevés időt, *Bor-Is*nak hívják.

Mindenkiben elveszett legalább egy szójátékos, az emberek nem tudják, és nem is akarják megakadályozni finnegan szellemük ébredését, a mozaikrakó ébredését. A *Bor-Is* pultosa egyebek mellett arról panaszkodik a betérőnek, hogy a hely két szemközti falán lévő mozaikokhoz nem tud „hozzányúlni”, mert műemléki védelem alatt állnak (ahogy egyébként az egész Búza téri piac), és így nem tudja „modernizálni” a borozóját, holott lenne ötlete. Mondaná neki a betérő, hogy de hát ez maga a modern, azt a popartját neki! A talponállóját. A vendég felnéz az *Eszem-Iszom* falára, és látja, hogy az asztalokat elválasztó apácarácsokat tiplivel erősítették a falba, és ez csak a mozaikon keresztül volt lehetséges. Ez itt nem műemlék. A boxok falra merőleges darabjai beleállnak egy Beatles-frizurás mozaik-gyerekarcba, és ez az arc emlékezteti őt, a vendéget, egy másik arcra, a saját fia arcára. Így nő bele a „modern” az egyszer-volt-fiatalba, az örökké-fiatalba, *forever young*, abba a kőarcba.

Állj egy kicsit hátrább! tolakodónak nem mondható. -----

Budapesti Építőanyagipari, ez a BÉPA mozaikjának feloldása. Mondhatni a nyelvi mozaik rejtvényének feloldása és (képzőművészeti metaforával élve) figuratívvá tétele láthatóvá teszi az intézményt a szómozaikok mögött, ahogy a fotómozaikoktól távolodva felsejlik az ábrázolt alak vagy forma. Mint például Korényi Dalma 1976-os „állatfigurás” mozaikja a hajdúszoboszlói gyógyfürdő gyermekmedence-falán, vagy a nyíregyházi uszoda fotómozaikja, melyen Erdély iker nagybátyjai állnak fürdőnadrágban, szívárvánnyal. Megrendelésre sok olyan mozaikot csináltak, amelyek nem montázs-szerűek voltak, hanem egységes, identikus látványt nyújtottak. Brigitte Bardot fotómozaikja a Budapesti Nemzetközi Vásáron, a „Fabulon Ági” a Kálvin téren (Caola-reklám), a Bartók-kép (soha nem került föl falra), a Dagály-uszoda „kifestőkönyvszerű” mozaikja stb. A közletről nézve absztrakt, minden felismerhető forma nélküli négyzetek a képtől távolodva figurális illúziót keltenek, ahogy összeállnak. A vendég közel hajol a képhez, hogy virtuálisan lerombolja annak építményét, defigurálja. A *figura* szó a latinban „alakot”, „formát” jelent, az ősi indoeurópaiban pedig „formálást” és „építést”. Egy képeletbeli kamerával rázoomolva a *Bor-Is*-beli,

hajával félig eltakart arcú mozaiklány egyetlen szemére az abban csillogó kőfény szétesik darabokra, mint a kivilágított pesti utca életlen esti képén a fénypontok tágulása, felhígulása.

Ne olyan közelről! -----

Vittek egy ilyen mozaikképet Dalinak is, őt magát ábrázolta, Szabó Ákos készítette a portrét. Mikor beléptek a kétszer két méteres képpel a salonba, ahol Dali fogadta őket, a háttérben Gala hevert sajátos pózban egy kereveten, és egy lakáj állt még ott, aki Daliéknak mindig rendelkezésükre állt. Miért is mondta azt Dali az anekdota szerint, amikor meglátta a képet, hogy „*bon, bon... bon, bon... mais pas assez psychédélic*”, és fordulhattak vissza a képpel? Nem volt neki elég „pszichedelikus”. Igaza volt? Van egy másik történet is, az előbbivel talán éppen ellenkező előjelű, már ami a figurális és a realizmus kérdését illeti. Volt, hogy egy kalfifa tartotta önnön fotómozaikját beilleszthetőnek a mohamedán keretek közé, vagyis nem látta ellentmondásban lévőnek a képtilommal. Ő talán elég közel ment a képhez, míg Dali túl távol tartotta magát tőle. Pedig rájöhetett volna, hogy neki kell mozognia, nem a képnek, ha pszichedelikus látványt akar. Ülő Dali.

meleg a papíron -----

Keserü Katalin írja, hogy Erdély „1966-ban munkálta ki a fotómásolatként készülő kerámiaburkolat eljárását, aminek segítségével nagyméretű, popos-hiperrealista, de a motívumot felbontó falképeket: »fotómozaikokat« állított össze”. Ezek fotoszerű objektivitásukkal személytelenséget sugallnak, nincs meg bennük például a dekoratív ismétlődést ábrázoló tapéta melegsége, és ezt az eltérést a kerámia és a papír anyaga közti különbség is felerősíti. Az Erdély művészbartói és kollégái által tervezett fotómozaikok közül jó pár saját terebe montázsszerűen több különböző képet foglalt bele, és a mozaikszemek atomi montázs-struktúrája a montázképek kísértetszerűségét bizonyos értelemben felerősíti. Az *Eszem-Iszom*-beli például tipikusan ilyen montázkép: egy fiúarc, amelynek alsó harmada hiányzik, a fiú hajában felirat: „eszik-iszik?”, tőle kissé távolabb egy másik arc alsó fele, a két arc között szőlőfürt és pohár, a fal szélén tálak. Különösen érdekes ebből a szempontból felidézni a *Bor-Is* „félarcú” lányát, aki láthatatlanul ismétlődik egy közeli és mégis különálló felületen. A piros háttér előtt fekete hajával fél arcát takaró lány az erotikus csábítás ikonogramja, aztán a vele szemközti falon, ugyanúgy pirossal osztozva a falfelületen, ugyanez a hullámzó fekete szín bomlik ki különböző színű szőlőfürtök (és alul egy pohár) háttereként. A fekete mögé a másik fél arcot is odaképzeli a vendég. Ez a horror az ő elmejátéka, de miért is ne.

A szövegegységeket bevezető idézetek Erdély Miklós *Új kávézó nyílt a Szamuely utcában* című hangjátékából/montázsfilmjéből származnak. Segítségükért köszönettel tartozom Erdély Györgynek és Erdély Dánielnek. Kérdéseikkel Szentirmai Dóra és Deák Botond segítettek a kép teljesebbé tételét. A következő tanulmányokat, cikkeket, videókat használtam fel az írás elkészítésekor:

Csordás Lajos: *Fabulon kisasszony darabokban*, Népszabadság, 2005. május 9. [a régi köztéri reklámok sorsáról]

Erdély Dániel 2006-os jegyzete a Bartók-mozaikhoz, <http://www.artpool.hu/2006/tavaszi/Bartok.html>

Erdély Dániel: *Mi kis családunk*, Árgus, 1992. január–február, 97–98. [a BÉPÁ-ról és a Murus Képzőművészeti Alkotóközösségről]

Erdély Dániel: *Tárgytörténet*, <http://members.iif.hu/visontay/ponticulus/rovatok/hidverok/spidron1.html>

Erdély Miklós-nap 1996. október 19-én, Nagy Pál, Mészáros István, Székelyhidi Zsolt, Lerch Tamás, Vass Tibor részvételével Miskolcon, az *Eszem-Iszomban* [videó az Artpool Művészetkutató Központ archívumában]

Keserü Katalin: *Variációk a Pop Artra. Fejezetek a magyar művészetből 1950–1990*, Új Művészet Kiadó, 27–28. [a fotómozaikról mint műfajról]

Korényi Dalma [lexikoncikk], http://www.artportal.hu/lexikon/muveszek/korényi_dalma

Nyíró András: *Arcimboldo-megabyte*, Filmvilág, 1998/4., http://www.filmvilag.hu/xista_frame.php?&ev=1998&szam=04&cikk_id=3663 [a számítógépes fotómozaikról]

Szilágyi Sándor: *Neoavantgárd tendenciák a magyar fotóművészetben 1965–1984*, Fotókultúra – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2007, 331. [a kompozitról]

Fotók: Szentirmai Dóra